Ժ. ՏԱՐԻ Շ8Ի3 ԹՈՒԱԿԱՆ, ՀԱՅՈՑ 20 ՀՐՈՏԻՑ 4385 26 ՅՈՒԼԻՍ 1893 21 ՄՈՒՀԱՄՄԱԴԻՄ 1311 ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ

20 ՓԱՐԱ.

ՆԱՄԱԿ ԿԱՄ ՈՐ ԵՒ ԻՆՉ ԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԷՏՔ Է ՈՒՂՂԵԼ,
ԱՌ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼՔ ՕՐԱԳՐԻ
Գալաթիա, Կ. Պոլիս

درعليه‌ده غلطه‌ده آره‌وك غزه‌تسى اداره‌سنه

Direction du journal AREVELK
Galata, CONSTANTINOPLE

ԱՐԵՒԵԼՔ
ՕՐԱԳԻՐ
Քաղաքական եւ Ազգային

20 ՓԱՐԱ.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլսոյ համար Տարեկան դրամական արժէք	150
» » Վեցամսեայ » »	75
» » Եռամսեայ » »	40
Օտար երկիրներէ Տարեկան »	56
» » Վեցամսեայ »	28
Ընտիր թուղթի վրայ մասնաւոր գրագրի Տարեկան Օսմ. Ոսկի	2
Գաւառաց թղթատարի ծանրագին Դրուշ	50

Խմբագրութեան ուղղուած նամակներ կամ ազդ զրկելիս

Les annonces sont reçues
AUX BUREAUX DU JOURNAL

Կ. ՊՈԼԻՍ, ՅՈՒԼԻՍ 26/7 ՕՐՈՍՑ · 1893

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԴԻՊՔԵՐ այս պահուս դիւանագիտական ակմբոց մէջ մեծապէս ուշադրութիւն կը գրաւեն, կ'ըսէ Փարիզեան թերթ մը։ Առաջինն է՝ Միջերկրական ծովու մէջ ռուսական նաւատորմի մը հաստատումն։ Ասիկա կը նկատուի Ֆրանսիոյ համաձայնութեան նոր գրաւական մը։ Պատերազմի ժամանակ Միջերկրական ծովը կը դառնայ փակ լիճ մը, երեք նեղուցներով գոցուած իւր երեք ծայրերէն։ Այն ատեն՝ իրեն դէմ ունենալով Երրորդ Դիպակցութիւնը՝ ռուս նաւատորմ մը ո՞ւր պիտի դտնէր յենակէտ մը, եթէ Ռուսիա եւ Ֆրանսա համաձայնած չըլլային որ այնպիսի պարագայից մէջ ռուս նաւատորմը դիմէ Ֆրանսական նաւահանգիստներ՝ ածուխ եւ ռազմամթերք ստանալու համար։ Երկրորդ դէպքն է վերստին հրատարակումն նոթերթերին ի Պրուսէլ, իբրեւ բերան ռուսական քաղաքականութեան, Ֆրանսայէր խմբագրութեամբ։ Այս եւս կը ցուցնէ թէ Ռուսիա եւս քան զեւս կը շահագրգռի Ֆրանսայի արտաքին աշխարհավարութեան։

ՍԻԱՄ · — Պ· Տըվէլ ծանոյց Փարիզի սիամական դեսպան Վատանա իշխանին թէ Սիամի կառավարութիւնն որոշեալ 48 ժամուն մէջ ընդունած չըլլալով վերջնագրոյն պայմաններն, այն պայմանք իրենց օրինական ոյժը կորուսած են, և հետեւապէս՝ ի փոխարէն այս յապաղման՝ Ֆրանսա իրաւունք ունի նոր և աւելի խիստ պայմաններ առաջարկելու։ Բայց իւր չափաւորութեան մէկ նոր ապացոյց տալու համար, Ֆրանսայի կառավարութիւնը կը շատանայ նոյն պայմաններով · միայն թէ, անոնց գործադրութեան համար իբրեւ երաշխաւորութիւն, պիտի գրաւէ Շանդապուն գեան ու նաւահանգիստն (50 ժամ հեռի Պանկոքի հարաւ-արեւելեան կողմը), մինչեւ որ Սիամցիք բոլորովին թողուն Մէքոնկ գետին վրայ իրենց բռնած դիրքերը։ Նաեւ, Սիամի և Ֆրանսայի միջեւ նորահաստատ բարեկամութիւնն անխախտ պահելու և մեծ լճին ու Մէքոնկ գետին կողմերը կռուոյ առաջքն առնելու համար, Սիամ այլ ևս զօրք ունենալու չէ Պաթամբանկ նահանգին մէջ և Մէքոնկ գետին ալ կողմը (Ֆրանսայի թողուածն է ձախ կողմը) 25 քիլոմէթր տեղ՝ Բամբոճի սահմաններէն սկսեալ։ Սիամ միայն ոստիկանութիւն պիտի ունենայ հոն, ի պահպանութիւն բարեկարգութեան։ Վերջապէս, պէտք է հրաժարի զինեալ նաւեր և մակոյկներ պատրաստել մեծ լճին և Մէքոնկ գետին ջուրերուն վրայ։ Ինչ ինչ որոշեալ քաղաքներ հիւպատոսներ հաստատելու իրաւունք կը ստանայ Ֆրանսայի կառավարութիւնը։— Այս նոր պայմաններն ևս ընդունեց Սիամի կառավարութիւնն, և անոր վրայ վերցաւ պաշարումը։

ՆԵՐՔԻՆ ՎԻՃԱԿ ՖՐԱՆՍԱՅԻ. — Գուլանժէականք և ծայրայեղ արմատականք շատ նեղացած են որ Պ. Տիւբիւիի վարչութիւնը, Սիամի խնդրոյն մէջ կատարեալ յաջողութիւն ձեռք բերելով, ճերմակերես կը ներկայանայ ընտրողներուն, և առաջիկայ ընտրութեանց մէջ յաղթելու ամեն հաւանականութիւն կը վայելէ։ Նախարարական կուսակցութիւնն ալ՝ Ֆրանսայի արտաքին և գաղթային քաղաքականութեան օգուտէն զատ՝ այս կուսակցական օգտին համար կը բերկրի · զի չափաւոր Հանրապետութեան կառավարական գաղափարը Ֆրանսայի մէջ նոր զօրավիգ կը ստանայ՝ Սիամի գործոց այս բարեյաջող ընթացքով։ Ընդդիմադիր լրագիրը, հետեւապէս, բան մ'ըսած ըլլալու համար, գիտցուցին կ'ընեն թէ ինչո՞ւ համար Պ. Տըվէլ աւելին չպահանջեց, օրինակի համար՝ Պաթամ պոնկի և Անկքորի նահանգաց թողումը, կամ թեւարկութեան հաստատումը Սիամի վրայ։ Եթէ Պ. Տըվէլ այսպիսի պահանջումներ ընելով՝ Սիամի անկախութիւնն յարգելու խոսման հակառակ վարուէր և գործը չփոխուիլեան մասնուէր, նոյն ընդդիմադիր լրագիրը այն ատեն ալ անչուշտ պիտի քննադատէին զՊ. Տըվէլ։ Բայց ամեն լրջամիտ թերթեր ամեն կուսակցութենէ անխտիր կը հաւանին Պ· Տըվէլի հաստատ և կորուկ ընթացքին։

ԿԻՆ ՓԱՍՏԱՐԱՆՔ։—Այս օրերս Շիքագոյի մէջ տեղի ունեցաւ կին-փաստաբանաց առաջին համաժողովը, նախագահութեամբ Օր· Էլէն Մարդինի։ Այժմ Միացեալ Նահանգաց մէջ 110 փաստաբանուհիք կան արձանագրեալ քսան երեք նահանգաց և Քոլոմպիոյ դաւառին դատարանաց մէջ։ Ութ փաստաբանուհիք, յոյժ փայլուն և պատուաբեր պաշտօնավարութիւնէ մը ետքը, Միացեալ-Նահանգաց Դերագոյն Ատեանին առջեւ իրենց արուեստն ի գործ դնելու արտօնութիւն ստացան։ Հարաւային Ամերիկայի մէջ ևս կան մի քանի փաստաբանուհիք։

ՖՐԱՆՍԱ ԵՒ ՌՈՒՍԻԱ. — Ցանկալի օդանաւորդ մը, Պ. տը Սավլն, մատգիր է օգոստոսի կիսուն օդապարկով ճամբայ ելնել Փարիզէ, և վստահ է որ կարող պիտի ըլլայ քանի մը օրէն Ռուսիա հասնիլ առանց իւր օդապարիկը վար իջեցնելու ճամբան։ Պ. տը Սավլն պիտի գործածէ երկու օդապարիկներ, մին միւսին վրայ։ Վերի օդապարիկը կաղով պիտի լեցուի, և վարի օդապարիկը պիտի ունենայ ջեռուցիչ գործի մը, որոյ միջոցաւ այն երկրորդին օդը պիտի անօրացուի։

ԼՄԻՆ ՓԱՇԱ. — Ցունիս 8 թուականաւ Պակամոյէզ գրուած նամակ մը կը հաղորդէ· «Ըստ վերջին լրոց, Էմին փաշա դեռ ողջ է, բայց բոլորովին կուրցած է։ Բարեկամ Արաբներու մէջ կը բնակի, և միայն միջոցներու և պատեհութեան կը սպասէ որպէս զի սկսի վեց ամիս տեւող ուղեւորութիւնն դէպ ի Յովեզը։» Սոյն նամակը գրած է գերմանացի դպրեակ մը։ Սա Զանզիպարէ ճամբայ ելած է, իւր հետ առնելով Էմին փաշայի փոքր աղջիկը, զոր կը տանի Գերմանիա, ուր Էմին փաշա քոյր մը ունի։—Ըստ նոր լրոց, Էմին փաշա ո՛չ միայն սպանուեր է սեւերէն, այլ և իւր մարմինը կերեր են։

ՊՕՂՈՍ ԹԱՓԻՇ ԱՆՏՕՆԵԱՆ - ՇԱՇԻԵԱՆ

Բ·

Ուրիշ առթի պատեհով գրել Շաշիեան Մանուէլ, Պողոս և Պետրոս բժիշկներու մասին, կը փութամ զետեղել ստատանօր, մեր տակաւ գրչին նիւթ եղող Շաշիեան Առաջին բժիշկին Լուսանկարը, քաղելով այն մեծ իւղաներկ պատկերէն՝ սեպհական իրաւագէտ Տօր· Պետրոս էֆ· Շաշիեանի, որ ստանձնեցաւ Սեպտեմբերի Ամսոյ Ազգ· Ազգ· Ազգ·

սուրբ յիշատակարաններէն, անկեղծացնել և բնաջինջ առնել մեռելոց կենդանութիւնն եղող այն դարաւոր քարերը, որք մեծ լոյսեր կրնան ծնել երբեմն։

«Ո՛չ է սխալանք եւ էրն պըլուրբ հանգուցեալ ըսելն չէրմ։

Ցաւանն կանգէրն, այլեւ է խրատ եւ է վրծնաբ կնքանեաց!։»

Զի կրցայ երկար մեալ հոն, և հրատիրելով քիչ մը հեռուն կեցող պանդուխտ քահանայն՝ որ գերեզմանաց հովանի դարաւոր սօսեաց զովութեան տակ չոր հացով փորը կը կշտացուներ, հուսաց աղօթքն ըսել տուի Շաչիեանի տխուր և անչիրիմ քնարանին վրայ, և մեկնեցայ խորապէս յուզուած պահապանին հառաչանքէն, որ ինձ կը թուէր գերեզմանի խորերէն արձակուած։ Տոմ։ Վահրամ Ց։ Թորոսեան

ԱԶԳԱՔԻՆ

ԼՈՒՐԵՐ

Երէկ վայելուչ չքով տեղի ունեցաւ Սամաթիոյ Ն։ Վարդուհեան և Ս։ Սահակեան վարժարանաց վիճակացոյցներու և մրցանակներու բաշխման հանդէսը։ Ներկայ էին հոծ բազմութիւն մը և Աւլէոն Ֆրանէլի կողմէն Լըզդիֆաչա և Պ։ Ա։ Պոսի։

Հանդէսը բացուեցաւ Համիտիէ քայլերգով և Վեհ։ Սուլթանին ձօնեալ մաղթանքով մը զոր կարդաց Սիմոն Յակոբեան ուսանողը։ Հոգաբարձութեան ատենապետ Պարգեւ էֆ։ Փափազեան հակիրճ այլ ազդու տեղեկագիր մը կարդալով՝ պարզեց վարժարանացնութեան ու բարոյական վիճակն ու այս մասին կը չեմ ըրաւ Սամաթիոյ ազգայնոց կրթասիրական ղգացումներուն, հարկ եղած զոհողութիւններն ընելու իրենց յառաջդիմութեան համար։ Երգերու և ճառերու ընդմիջմամբ՝ Հոգաբարձութեան Ատենապետն և անդամներէն Միհրան էֆ։ Գալշընեան բաշխեցին մրցանակի արժանացող 150է աւելի ուսանողաց վիճակացոյցներն ու պարգեւներ։ Աւլէոն Ֆրանէլը՝ բաց իբազմաթիւ նուէրներէ՝ 2 միասլ բերած էր Ֆրանսերէն լեզուի մէջ բացարձակ առաջին հանդիսացողներուն տալու համար։ Այս մրցանակին արժանացան ստորին դասարաններէն Ֆրանսերէն նոր սկսող երկու պատանիներ՝ մին Սրապիոն Էմիրխանեան և միւսը Արաքսի Ռուբինեան։

Ապա շրջանաւարտներն՝ իրենց հրաժեշտի ողջոյնը տալէ վերջ՝ Աւլէոն Ֆրանէլի կողմէն ստացան իրենց բազմաթիւ նուէրները։ Ս։ Սահակեան Սանուց ընկերութիւնը 6 շրջանաւարտներուն ալ մէկ մէկ ծաղկեփունջ նուիրեց։ Այս շրջանաւարտներն՝ Օր։ Անդրանիկ Թիւրեան, Սօֆի Զիրճեան և Ադալի Նիկողոսեան, ու Պ։ Միհրան Զիրճեան, Արտաշէս Միսաքեան և Հայկ Օվանգրեան՝ իրենց վիճակացոյցները միայն ստացած են։ Իսկ վկայականները պիտի սանան Ուսումն։ Խորհրդոյ կողմէն։

Հանդէսը կնքեց թաղին քարոզիչ Ս։ Հայրն որ նախագահած ալ էր Մրցանակարաշխութեան։ Հանդէսն որ սկսած էր 7ին՝ փակուեցաւ 9։ին։ Անժիտելի էին Պատ։ Թաղ։ Խորհրդոյ և Հոգաբարձութեան Ջանքերն, ու ակներև և չատ գոհացուցիչ ձեռք բերուած արդիւնքը։

Արմաշու Դպրեվանուց վերատեսուչ Գեր։ Մաղաքիա հայեպիսկոպոս Օրմանեան՝ ամառնային արձակուրդին առթիւ մայրաքաղաքս եկաւ երկու սարկաւագներու հետ։ Ն։ Գերապատուութիւն երկու շաբաթի չափ պիտի մնայ ի կ։ Պոլիս և ապա մի ջոջին Խնամակալութեան հետ պիտի զբաղի Դպրեվանուց յառաջիկայ տարեշրջանին վերաբերեալ կարգադրութիւններով։

Օրմանեան Սրբազան երէց Մաքրիգիւղ երթալով տեսակցեցաւ Ամեն։ Տ։ Խորէն Ս։ Պարիրաը Հօր հետ։

Տորթ։ Յովսէփ Տէր Ստեփանեան (Արմէն Գնունի) որուն Տոքթորութեան վկայական ստանալը գոհութեամբ ծանուցինք արդէն, շաբաթ առաւօտ մայրաքաղաքս հասաւ Լոնտոնէն։

Արմէն Գնունի, ինչպէս արդէն յայտնի է, իր բժշկական ուսմանցի ծանր զբաղմանցը մէջ՝ քանի մը տարիներէ հետէ ժամանակ կը գտնէր կանոնաւորապէս շահեկան թղթակցութիւններ ուղղելու որք ախորժով կը կարդացուէին Աչէ-էլի ընթերցողներէն։

Տոքթ։ Ստեփանեան անգլիական ընկերութեան մը կողմէ պաշտօն ստացած է բժշկութիւն ընելի Բոնկոյ, հետևաբար մօտ ժամանակէն կը մեկնի մայրաքաղաքէս։

ԿԱԶՄԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳԻՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԻՐԹՈՒԹԵԱՆ

Ազգային ուսուցիչներն որք կը փափագին ունենալ սոյն կանոնագրէն, կրնան դիմել ի Զարմարջըլար, Պալենց զրատունը եւ ստանալ զայն։

(1)։ Հիպպոլիտոս Պինդեմոնտիէ՝ «Տաղ ի գնրեզմանս»,,, Թարգմ. եղ։ Հիւրմիւզ։

Ա Զ Դ

Ազգ։ Կեդր։ Վարժարան

Ազգ։ Կեդր։ Վարժարանի ուսանողաց կը ծանուցուի թէ կրնան յառաջիկայ 27 յուլիս երեքշաբթի օրէն սկսեալ ամէն օր դիմել վարժարան եւ ստանալ իրենց տարեկան քննութեանց վիճակացոյցը։

24 յուլիս 1893

Ղալաթիա

ԴՈՒԻՍԱՌՈՒՑ ՀԱՄԱՐ

Առաջնակարգ ուսուցիչ մը, որ հինգ տարի շարունակ զաւառի մը բարձրագոյն նախակրթարանին մէջ պաշտօնավարած եւ շրջանաւարտներ արտադրած է, վերջերս Կ։ Պոլիս զարձած ըլլալով, պատրաստ է զաւառի մը մէջ վերստին պաշտօն ստանձնել, իբրեւ տնօրէն, կամ ուսուցիչ Դպրեվանի, Ֆրանսերէնի, չափագիտութեան եւ բնագիտութեան։ Իւր կինն ալ կար եւ ձեւագիտութիւն կրնայ ուսուցանել։ Դիմել յԱզգ։ Պատրիարքարան, Նշան էֆ։ Փափազեանի։ 696

Հնոցին շուրջը

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՆԵՐ։—Պարսի ատենեան տրուեցաւ Կ։ Պոլսոյ Բէյժիի տնօրէն Ասըմ պէյի։

Պոլսոյ Առեւտրական դատարանին վճռագրոց գործագիր պաշտօնեայ անուանեցաւ Մէհմէտ Ճելալէտտին պէյ, անդամ և հարցաքննիչ դատաւոր Բեբրան Նախնական դատարանին։ Մէհմէտ Ճելալէտտին պէյ կատարեց օրինական երդումը։

Առաջին կարգի Օսմանիյէ պատուանշան տրուեցաւ Ֆրանսայի արտաքին գործոց Նախարար Պ։ Տրվէլի եւ երկրորդ կարգի Օսմանիյէ՝ անոր առաջին քարտուղարին։

Երկրորդ կարգի Մէճիտիյէ՝ իտալական ընդհանրական ընկերութեան ընդհանուր տնօրէն Պ։ Էնրաստօ Ֆիորիոյի։

Երկրորդ կարգի Շէֆգաթ՝ մայրաքաղաքիս իտալական դեսպանատան զինուորական կցորդին կնոջ և երրորդ կարգի Շէֆգաթ՝ նոյն դեսպանատան պահակ չոգենաւի հրամանատարին կնոջ։

Լիւգաթի ոսկի չքդրամ՝ Օրֆֆորանի համալսարանին ուսուցիչ Պ։ Մարք Միւլլերի։

Ի։ ԿԱՑՍ։ ՊԱԼԱՏ։—Բարձր։ Մեծ-Եպարքոսն երէկ կայս։ պալատ գնաց եւ ստացաւ Վեհ։ Սուլթանի հրամանները։

ԿԱՑՍ։ ՀՈԳԱՏՈՒԹԻՒՆ։ — Վեհ. Սուլթանն հրամայած է որ ներկայ տաք եղանակին մէջ ամէն ժամանակ աւելի մայրաքաղաքիս փողոցներու, շէնքերու ինչպէս նաև խաներու մաքրութեան հսկելու համար թաղապետական բժիշկներու հետ քաղաքային ու զինուորական բժիշկներ եւս կարգուին, որք ամէն տեղ հսկեն ու քննեն եւ բնաւ անհոգութիւն չըլլայ։ Մինդամայն իրենց քննութեան արդիւնքը միշտ տեղեկագրեն առողջապահական վարչութեան։ Կայս։ սոյն իրատէն Բարձր։ Մեծ-Եպարքոսին կողմէ հաղորդուած է Սպարապետի Դրան, Ծովային Նախարարութեան, Թնդանօթարանի վերատեսչութեան և Քաղաքապետութեան, որք ձեռնարկած են գործադրելու կայս։ սոյն իրատէն։

ԲԺԻՇՆԵՐԸ։ — Բժշկական վարժարանը որոշում մը առած էր թէ օսար երկիրներու մէջ իրենց արհեստն ուսանող բժիշկներն ատ բժշկական վարժարանին մէջ ինչ լեզուաւ քննութիւն պիտի տան եւ իր այդ որոշումը մատուցած էր Բ։ Դրան։ Բժշկական վարժարանն որոշած էր որ այդ քննութիւն Ֆրանսերէն ըլլայ։ Արդ, նկատելով որ կրնան ըլլալ այնպիսի բժիշկներ, որք Ֆրանսէ զատ ուրիշ երկիրներու մէջ ուսած ըլլան և չգիտնան Ֆրանսերէն լեզուն, կայս։ Իրատէ մը հրամայած է որ այդ կէտն ալ նկատողութեան առնուելով անթերի որոշում մը տրուի։

ՕՏԱՐ ՊԱՏՈՒԱՆԵՆՔ։—Հողանտական կառավարութիւնը Քո

քաղաքներն ասոնց վրայ առաձգական զօրութիւն մը ունին։ Ուստի հարկ անհրաժեշտ եղաւ մեքենաները հնարել այս հունձքի գործողութիւններ արագպէս կատարելու համար։ Հունձքերու կարևորութիւնը շատ մեծ է, թէպէտ և քաղաքակրթութեան յառաջադիմութիւններ՝ շոգենաւք, շոգեկառք, և հեռագիրք գրեթէ անհնար ըրին սովուն ու սարսափ և մեծ երջանկութեամբ կը տեսնենք որ արեւելք հրաշակայաքայլ կընթանայ յառաջադիմութեանց այս օրհնեալ շաւղին մէջ և մօտ ապագայի մէջ պիտի տեսնենք, աներկբայ եմ, որ Եւրոպոյ համարանոց պիտի հանդիսանայ։

Բարիզ 8 · ԹիւՅՍԻԻԶԵԱՆ
(Մ-շ-ւ-ւ Լոէ)

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՊՍԱԿ

Պակն էր լոկ երիզ կամ ժապաւէն չուրջ գլխով, գոնդգոյն և զարդարուն։ Փեսան ու հարսը կը պակուէին իրենց ամուսնութեան օրը։ Խարայեպիք ունէին այլ և այլ սովորոյթք, որպէս և Հայք։ Ի հնումն և այսօր իսկ տակաւին կ'երդուին։ «Ո՛վ Սիօնի աղջիկներ, ելէք, և Սողոմոնը տեսէք այն պակովը, որով իւր մայրը անոր փեսայութեան օրը ու սրտին ուրախութեան օրը պակեց զանի»։ Հայք փեսային ու հարսին ի գլուխ կը կապեն նարօտ, և հարուստներ ճամբու վրայ դրամներ կը սփռեն, զորս աղքատք կը ժողվեն։ Հրեայք լի ափով ցորեն կը նետեն նորոգ ամուսնացելոց վրայ ըսելով։ «Աճեցէք և բազմացարուք»։ Տակաւին եւս Հրեայք հարսնիքին օր մը առաջ կը սգան, ելեմիա մարգարէի ողբը լալագին կարդալով։ Խախտը հարսնեւորներուն կը հարցնէ։ «Ինչո՞ւ այս կոյս աղջիկէն չծնաւ նա (Մեսիայն) որ Իսրայէլի պիտի կերցնէ իւղ ու մեղր», և ինքնին անդէն իսկ կը պատասխանէ։ «Տէր Աստուած դեռ ներած չէ Իսրայէլի, այլ շուտով, գուցէ այս տարի պիտի ծնի նա, որ մեղ պիտի կերցնէ կաթ ու մեղր։»

Քրիստոնէութիւնը հաստատեց ամուսնութիւնն և զայն սուրբ հրատարակեց։ Ըստ Քրիստոնէական կրօնի, ընտանեաց հիմը սէրն է, և կը պատուիրէ որ ընտանեաց անդամներն իրարու նկատմամբ սէրտած են, մանաւանդ ամուսնութիւնը կը նմանցնէ այն անճառ միաւորութեան, որ կայ Քրիստոսի և եկեղեցւոյ մէջտեղ։ Աստուած օրհնած է առագաստը դրախտին մէջ, հարսնեւոր և փեսայ, քաւոր (կնքահայր) ու քահանայ անդ ինքն է եղած։ Ոչ մէկ ազգի մէջ գուսանք այս հանդէսը սմենեւին չեն գտրած ծոնելէ ու փառաբանելէ, որոց զուարթ ու անուշիկ մրմունջն այսօր իսկ լիուլի արձագանգ ունին մեր ականջներուն մէջ։ Նշանառաքի և պակի արարողութիւնը ըստ հին Մաշտոցի ժամուն մէջ կը կատարուի։ Տուներու մէջ պակ դնելն է ապարօէն։ Այժմ թէեւ մայրաքաղաքիս մէջ սկսուած է պակը կատարել եկեղեցւոյ մէջ, այլ սակայն ոչ ըստ օրինի, ըսել է թէ զեղծումի մը ուրիշ զեղծումի մէջ ինկած ենք։ Ըստ Մաշտոցի, առաւօտեան ժամերգութեան ատեն, մեծաւորմամբ Սուրբ Պատարագի՝ փեսայ ու հարս բեմին առջեւ կեցած պէտք է որ պակուին, որպէսզի թէ Աստուծոյ օրհնութիւնը և թէ ահաւոր խորհրդոյ՝ այսինքն Ս· Պատարագի շնորհքը և թէ ժողովրդեան մաղթանքը ընդունին ամուսնացեալք։ Պակի տեղն կնքահայր գտնուին է նորամուտ, օրինական չէ։ Երբեմն մկրտութեան կնքահայր կը դառնուի, սա խորին խորհրդով թէ՝ նա կնքաւորուած կրօնական կանոնաց հակառակ, որպիսին է պակին տունեաց կամ եկեղեցիներու մէջ կատարուիլը, պէտք է որ զգրի և հաստատեալ կանոնը յարգուի։ ՆԱՀԱՊԵՏ

ԷՆԿԻՒՐԻԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Վ Ճ Ռ Ա Դ Ի Ր

ՎԵՐԱԳՐՆՆԻՉ ԱՏԵՆԻ ԳԱՍՏԱԿԱՆ ՅԻՇԴԻՆ

(Շարժ. լաբեռի աւ-ուր ԲԷ-ԷՆ)

Սինանօղլը Արշակ հարցաքննուելով բոլորովին ուրացաւ և ըսաւ թէ ո՛չ խռովարարական ընկերութեան անդամ է և ոչ ալ տեղեկութիւն ունի։ Իրիկուն մը, իւր ազգականներէն Գրիգոր գինքը կոչելով տունը գացեր է և հոն երբ կը տեսնուին եղեր, Ժիրայր կամ Մարտիրոս, որուն համար կ'ըսուի թէ խռովարարց ընկերութեան պետերէն է, իրենց գտնուած սենեկին դարանէն դուրս ելեր է։ Խօսակցութեանց պահուն հակցուելով որ այդ անձ քաղաքական յանցանքով ամբաստանուած և փախստական է, հոն երթալուն զղջալով մեկներ է։ Երկրորդ հրաւէրի մը ու առաջարկի մը վրայ Նորէն այդ տան մէջ Մարտիրոսին նոյն դարանէն ելնելը տեսեր է, որով ալ եւս այդ տունը չէ գացեր։ Անտոն Ռշտունին ալ տեսեր է Զօմպլը Հաճի տան մէջ, ուր գացեր էր իւր քինեկալին՝ Յովհաննէսի հրաւիրանօք։ Ռշտունիի հարցուեր է թէ ինչ գործ կընէ, որուն պատասխաներ է թէ ուղեւորութիւն մը ընելու համար կը պտտի։ Իմանալով որ Ռշտունի՝ իւր տեսակցած անձերուն անունները կարձանագրէ և կարծելով որ իրեն անունն ալ գրած է, Զօմպլը Հաճի տունը գացեր է, ուր ստուգեր է թէ Ռշտունի կը բնակի։ Հոն հարցնելով Ռշտունիի թէ իւր անունը գրա՞ծ է թէ ոչ, ըսեր է իրեն որ եթէ գրած է, ասէ, զի իրեն Նպատակին ծառայողներէն չէ։ Ռշտունի պատասխաներ է թէ չէ գրած, որով զոհ սրտիւ մեկներ է։

Հարցուեցաւ իրեն թէ Ռշտունի ի՞նչ նպատակ ուներ և թէ ինչ առիթով ըսած էր անոր որ եթէ անունը գրած է ասէ և թէ իրեն Նպատակին ծառայողներէն չէ։ Պատասխանեց թէ Հաճի տան մէջ ըսած խօսքերէն ինչպէսեւ ասկից անկից իմացած զրոյցներէն հասկցած էր։ Ինք բնաւ պատուէր տուած չէր Սուրբիկի, որ եթէ Զօմաբլէն ուզուի երթայ։

Պաշտպան փաստաբաններէն Շահինեան կարապետ էֆէնտի պահանջից հարցնել Ռշտունիի թէ Արշակ, ինչպէս որ կրնէ, Ռշտունիէն պահանջած էր որ եթէ իւր անունը գրած է, ասէ։ Ըստ այնմ հարցուեցաւ Ռշտունիին, որ պատասխանեց թէ ստուգիւ Արշակ իրեն դիմելով ըսեր է որ իւր անունը եթէ գրած է, ասէ։

Տայքօղլը Առաքել հարցաքննուելով ըսաւ թէ վարժարանի աշակերտաց հետ ընկերութիւն մը կազմեր են գոյացած գրամով գիրք առնելու համար։ Ընկերութեան անդամց կողմէ վճարուած շաբաթականներու գումարը երկու հարիւր դրուշի կը հասնէր և թէ ուրիշ տեղեկութիւն չունի։

Իւր արձանագրեալ յայտարարութիւնները կարդացուելով հասկցուեցաւ թէ այդ ընկերութիւն կազմած է Վարնօքօղլը Գաբրիէլի թելադրութեան վրայ, թէ Գաբրիէլ՝ իրենց երդում ընել տուեր է, թէ ընկերութեան տումարը ինք կը բռնէ եղեր, թէ Գաբրիէլ ըսեր է իրեն որ իրենց ստակովը գէնք առնուն և թէ Սուրբիկի հետ Զօմպլը գացեր ու դարձեր է։

Այս կէտերն հարցուեցաւ Տայք օղլը Առաքելի, որ պատասխանեց թէ հարցաքննութեան մէջ իւր բրած յայտարարութիւնները բռնութեամբ գրել տրուած էին, թէ իրենց ընկերութիւնը դպրոցական ընկերներէ կազմուած էր մեծ գրքեր գնելու նպատակաւ, թէ Գաբրիէլ իրենց ո՛չ առաջարկ մը բրած և ոչ ալ երդում ընել տրուած էր, թէ ընկերութիւնը մասնաւոր տումար մը չուներ, այլ ինք և ուրիշները պարզ թուղթերու վրայ կը նշանակեն եղեր վարժարանին աշակերտներէն ընկերութեան անդամակցողներու անուններն և եղած վճարմանց քանակութիւնն և թէ Սուրբիկի հետ Զօմպլը չէ գացեր։

Ընդհանուր դատախազ Արիֆ պէյ պահանջեց բացատրութիւն ուզել թէ ինչո՞ւ համար իրենց կազմած ընկերութեան անունը «Աշտեան» կոչած էին։ Ամբաստանեալը պատասխանեց թէ այդ տեսակ եւ կամ ուրիշ տեսակ անուն մը դրած չէին։

Լուսանկարիչ Միսաք հարցաքննուելով ըսաւ թէ Կ· Պոլիս երթալու պահուն, Մարզուանի մէջ Արթին Թոմասեան անուն մարդու մը հետ տեսնուեր է։ Վերջերս կրկին անգամ Եղղատէն Մարզուան երթալով հոն ներկայ գտնուեր է յեղափոխական ժողովին, որ գումարուեր է Թոմասեան Արթինի նախագահութեան ներքեւ։ Հոն տեսեր է նաեւ ամբաստանեալներէ Կեսարացի Արզմանօղլը Յովհաննէսը։ Այդ ժողովին մէջ չատ մը խորհրդակցութիւնք կատարուեր են, սակայն ինք բան մը չէ կրցեր հասկնալ։ Արթին ըսեր է իրեն թէ յետոյ իրենց հրահանգ մը պիտի զրկէ և իրենք ալ խռովարարական ընկերութիւն մը կազմեն, սակայն իրենք ձեռնարկ մը չեն ըրեր։ Տեսեր է թէ այդ ժողովին քարտուղարութիւն կընէ Վահրամ անուն անձ մը։ Հոնկէց Արզմանօղլը Յովհաննէսի հետ մեկներ են։ Ինք ուրիշ բանէ մը ինչպէս նաեւ Եղղատի խռովարարաց ընկերութիւնէն և ազգարարութիւններէն բնաւ տեղեկութիւն չունի։

Իւր արձանագրեալ յայտարարութիւնք կարդացուելով հակցուեցաւ թէ Մարզուանէն՝ Մինէ ու Վահրամ ստորագրութեամբ առնուած նամակի մը վրայ Սինեքերիմ, Աբգարեան Յովհաննէսի, Կեօչկէրեան Ղազարոսի և Գալըզմը Մաշօի որոշմամբ Մարզուան գնացեր է իբրեւ երեխոխան, թէ հոն Ամասիէն, Եւդոկիէն, Սեբաստիէն, Կեսարիէն ու Զօրումէն ալ մէկ մէկ երեսփոխան եկեր են, թէ այդ տեղ Մինէի նախագահութեամբ գումարեալ խռովարարաց ժողովը ինչ ինչ խորհրդակցութիւններ կատարեր է, թէ իւր վերադառնալէն երեք-չորս ամիս յետոյ Մարզուանէն իրենց զրկուած վճռագիր թուղթերը կարդալով, գործադրելու վախցեր և որոշեր են յետաձգել, թէ անկից յետոյ նամակ մը ստացեր են, յորում գրուած է եղեր որ եթէ եղած յանձնարարութիւններն անգործադրելի մնան, մահուամբ պիտի պատժուին և թէ այդ նամակին կոչով ազգարարութիւնները փակցնել տուեր են կէօչկէրօղլը Ղազարոսի, Աթէչօղլը Միքէի և Մաղաքեան Գրիգորի միջոցաւ։

Միսաք՝ Եղղատէն արուած 16 յունվար 1308 թուական ձեռագիր յայտագրոյն պարունակութեամբ հաստատած էր իւր արձանագրեալ յայտարարութիւնները։ Հարցուեցաւ իրեն թէ իւր արձանագրեալ յայտարարութեանց եւ իւր ձեռօք գրուած յայտագրոյ պարունակութեանը համար ի՞նչ պիտի ըսէ։ Պատասխանեց թէ այդ յայտարարութիւնք եւ յայտագրութիւնք եղած էին Կեսարիոյ կառավարչութենէն Եղղատի կառավարչութեան ուղղեալ հեռագրական հրահանգի մը վրայ և Պէօլիւք Աղասը Էտհէմ էֆէնտիի կողմէ եղած ճնշման ու բռնութեան տակ, թէ ինք ատոնցմէ բան մը գիտնալ տեղեկութիւն չունի։

Ընդհանուր դատախազ Արիֆ պէյ ըսաւ թէ Միսաք իւր տուած յայտագրով ըրած խոստովանութիւնն ինչպէս նաեւ գրաւոր յայտարարութիւնները ամենայն յօժարութեամբ խոստովանած է դատաւորի հանդամանք ունեցող հարցաքննիչ դատաւորին առջեւ։ Էտհէմ էֆէնտիի դէմ ալ քննութեանց սկիզբէն ցայս վայր ոեւէ բողոք չէ ըրած։ ուստի Էտհէ՛մ էֆէնտիի համար ըսածն ուրիշ բան մը չէ բայց եթէ դատավարութեան պահուն ճշմարտութիւնը ծածկելով տարբեր մեկնութիւն մը տալու դիտումն մը։

Հարցուեցաւ իրեն թէ այդ մասին բան մը ըսա՞ծ էր հարցաքննիչ դատաւորին։ Պատասխանեց թէ հոն ալ խոստովանած է իւր յայտագրոյն պարունակութիւնը։

Գալըզմը Մաշօ հարցաքննուելով ըսաւ թէ ո՛չ խռովարարաց ընկերութենէն տեղեկութիւն ունի, ո՛չ ազգարարութեանց փակցուելէն և ոչ ալ մասնակցութիւն ունի և թէ Պէօլիւք Աղասը Էտհէմ էֆէնտիի կողմէ եղած բռնութեան և պնդումին վրայ հարցաքննիչ դատաւորին յայտարարութիւններ ըրած էր հակառակ ճշմարտութեան։

Ասոր՝ հարցաքննիչ դատաւորին առջեւ ըրած յայտարարութիւնները կարդացուելով հասկցուեցաւ թէ ազգարարութիւններու գիպքի օրն իւր խանութը նստած պահուն Մաղաքեան Գրիգորի հրաւիրանօք Բէպպաշեան Սինեքերիմի տունը գացեր է։ Հոն տեսեր է թէ Սինեքերիմ Ապգարեան Յովհաննէս, Կեօչկէրօղլը Ղազարոս, Բէյշէնեան Միսաք և Մաղաքեան Գրիգոր այդ ազգարարութիւնները մէջտեղը դրած և անով զբաղած են։ Ըսեր են իրեն որ անոնցմէ հինգ-տասը կտորն ինք առնու և իրենց կողմէ զրկուելիք մարդուն միջոցաւ փակցնել տայ։ Ինք ալ ըսեր է որ խանութը գնացեր և իրիկուան կողմ կեսարացի Մինասեան ու Աթէչօղլը Միքէ գալով ըսեր են թէ Սինեքերիմի, Յովհաննէսի ու Միսաքի կողմէ եկած են՝ ազգարարութիւնները ցերեւելու պատճառով։ Մաղաքեան Գրիգոր ալ հինգ-տասը կտոր ազգարարութիւններ բերեր է։ Այդ ազգարարութիւնները Միքէի ու Մինասեանի տուեր են փակցուելու համար և միանգամայն պատուիրեր են որ ժամ 9ին իրենց այդ պարտականութիւնն ի գործ դնեն։ Այդ ազգարարութիւններ երեք խումբերէ միայն և կամ ամենուն ուրիշմամբ փակցուած ըլլալովին ինք կատարեալ տեղեկութիւն չունի։ Այդ խումբին պարտականութիւնն էր քրիստոնեայ ժողովուրդը գրգռել ապստամբելու և դէնք գնելու։ Ազգարարութեանց բաշխուելուն Նպատակն էր խլամ ժողովուրդը գրգռելով, այդ կերպիւ հինգ-տասը քրիստոնեայներ սպաննել տալ և յետոյ խլամ ժողովրդեան կողմէ եղած հարստահարութեանց համար բողոքել Եւրոպայի։

Հարցուեցաւ իրեն թէ իր այս արձանագրեալ յայտարարութեանց համար ինչ պիտի ըսէր։ Մօտ նախապէս իւր ըսածները կրկնելով, յարեց թէ ինք բանէ մը տեղեկութիւն չունի։ Հարցուեցաւ թէ Պէօլիւք Աղասը կողմէ եղած բռնութեան մասին հարցաքննիչ դատաւորին բան մը ըսա՞ծ էր։ Պատասխանեց թէ ըսած չէր։

Բէպպաշեան Սինեքերիմ հարցաքննելուելով ըսաւ թէ ո՛չ ընկերութեան վրայ տեղեկութիւն ունի եւ ոչ ալ այդ տեսակ բաներու մասնակցած է եւ միանգամայն չգիտեր թէ Միսաք իւր երեսփոխան Մարզուան գացած ըլլայ։ Միսաք հարցաքննութեան պահուն մէկ կողմէ ըսած էր թէ իրեն, Մօշօի, Սբգարեան Յովհաննէսի եւ Ղազարոսի որոշմամբ Մարզուան գացած էր եւ միւս կողմէ ալ Եղղատի Բաղաքական ժողովոյ որոշմամբ։ Սինեքերիմ Սինեքերիմ ժողովոյ յարելով որ այդ պարագայ կը հաստատէ թէ իրենց նկատմամբ ըսածներն ճշմարիտ չեն, ուրացաւ իւր յանցանքը։

Աբգարեան Յովհաննէս հարցաքննուելով ըսաւ թէ քանէ մը տեղեկութիւն չունի։ 1308 տարւոյ օգոստոս 12ին Եղղատէ եկնելով Ագիզէյէ ու Սեբաստիա գացեր և սեպտեմբեր 21ին վերադարձեր է։ Յովհաննէս իւր յանցանքն ուրացաւ յարելով որ այն թուականին, յորում Միսաք ըսած է թէ Մարզուան գացած է, ինք Եղղատէն բացակայ էր։

Ճիվանեան Մարտիրոս հարցաքննուելով ըսաւ թէ Մարզուանի քօղէճէն վկայականաւ եկնելէ յետոյ ընկերութեան անդամակցեր է Թոմասեան Արթինի թելադրութեամբ։ Գիւղը վերադառնալէ վերջը մէկ քանի անձեր զրգռելով աշխատեր է խռովարարաց ընկերութիւն մը կազմել։ Իւր արձանագրած անձերուն կեղծ անուններ դրեր է։ Յետոյ Անտոն Ռշտունի իրենց գիւղը գալով հրահանգ մը տուեր է իրենց ընկերութիւնը գիւղութեամբ յառաջացնելու համար։ Ըստ այդ հրահանգի, ընկերութեան անդամները հինգ մասի բաժնելով յանձնարարեր է իրեն որ այդ հրահանգի սահմանին մէջ աշխատի ընկերութիւնն ընդարձակելու։ Ազգարարութեանց դէպքին վրայ Ռշտունի՝ Աշճը Բարսեղօղլը Կիւլզէնկի հետ իւր տունն եկեր ու մէկ քանի օր մընացեր է։ Իւր ձեռքակալման պահուն կառավարութիւնը իւր տունէն առեր է՝ կազմակերպած ապստամբական ընկերութեան անդամց կոչ անունները գտնուելու համար։ Ուրիշ տեղ կը գտնուէր տեսարակը, երեք օրինակ Հնչակեան լրագրեր, Թուրքիոյ մէկ հայերէն քարտէն, որուն վրայ դաս կանէին Մարզուանի վարժարանին մէջ, և վարժարանին ուսուցչաց և իւր դասակիցներուն հետ հանած մէկ լուսանկարը։

Ճիվանեան Մարտիրոս իւր կազմած ընկերութեան Նպատակին վրայ խօսելով անվայել լեզու մը գործածեց և ուզեց խնդրէն դուրս ըլլալով չարտնակել իւր ըսածները։ Նախագահն ազդարարեց իրեն որ խնդրէն չը շեղելով իրեն եղած հարցմանց պատասխանէ։

Իւր արձանագրեալ յայտարարութիւնները կարդացուելով հասկցուեցաւ թէ օր մը ի Մարզուան Թոմասեան Խարիթօի հետ շրջագայութեան ելած ատենին, Խարիթօն ըսեր է թէ ընկերութիւն մը կազմեր են Անատոլուի մէջ բարենորոգումներ ի գործ դնելու համար և առաջարկեր է իրեն մասնակցիլ նոյն ընկերութեան և ստորագրութիւն մը տայ, թէ տուեր է ուզուած ստորագրութիւնը, թէ Թոմասեան Արթին առեր կարդացեր է Հնչակեան լրագիրն, որ նոյն ընկերութեան լրագիրն է, թէ Արթին իրեն տուեր է ընկերութեան կանոնագիրը, թէ տակաւին վարժարանին մէջ այդ առթիւ կը խօսակցի եղեր իւր դպրոցական ընկերներուն հետ, թէ Թոմասեան Խարիթօնի քով տեսեր է՝ Հնչակեան Սօսիալիզմօն բառերն ու գինանշան մը կրող կնիքը, թէ Մարզուանի մէջ ընկերութիւնը բաղմաթիւ անդամներ ունի, թէ խմացեր է որ Մարզուան շրջակայներ ունի, թէ ընկերութեան կանոնագիրը կը տրամադրէր որ անդամք իրենց զէնքերն ու հրանութիւրը կայթաթեն, անդամները գումարտակներու բաժնելով, տասնապետներ ու հարիւրապետներ կարգել, վարչական ժողովներ կազմելով նախագահներ ու անդամներ ընտրել, դրամական տուգանք առնուլ և գաղտնիք երեւան հանողները մահուամբ պատժել յատուկ պաշտօնէից ձեռամբ, թէ ընկերութեան անդամներէն իբրեւ մուտք ու ամսական առնուած գրամներէն դէնք գնել աղքատ անդամց և միանգամայն վճարել Հնչակեան լրագիրներու գինը, թէ իւր գիւղը Էֆքէրէ գառնալուն՝ Պլայէցի Փափազեան Բերովբէի թելադրութեամբ ընկերութեան տումար մը բացեր է, արձանագրելու համար ընկերութեան մէջ տուած անդամց ցանկն ու տրուած կեղծ անունները, թէ այդ անդամները չորս գումարակի բաժներ է, թէ նոյն Պօյաճեան Գապրիալ Ստեփան անդամակցեր է ընկերութեան և միւսներն ալ ասոր թելադրութեամբ, թէ Փափազեան Բերովբէի Մարզուանի հետ կատարած քանակցութեանց միջնորդն է՝ հօրեղբօրորդին՝ Փափազեան Մկրտիչ, թէ Թոմասեան Խարիթօն 45 տարեկանի մօտ է, միջահասակ ու ցորենագոյն դէմքով և Փափազեան Մկրտիչ՝ միջահասակ թխադէմ, ծաւի աչքերով, մօրուքը ածիլուած ու 35 տարեկան և թէ չգիտեր որ Թոմասեան կարապետ ու Գայսեան Յովհաննէս նախագահ են։

Հարցուեցաւ իրեն թէ իւր ա՛ء արձանագրեալ յայտարարութեանց համար ինչ պիտի ըսեր։ Պատասխանեց թէ հարցաքննութեան պահուն բան մը ըսած չէր որ Փափազեան Բերովբէ կը թղթակցի ի Մարզուան Մկրտիչ Փափազեանի հետ և թէ Մարզուանի խռովարարական խումբին նախագահն Թոմասեան կարապետն է և քարտուղարն ալ Գայսեան Յովհաննէս, թէ այդ կէտերը հարցաքննիչ դատաւորին բարտուղարը բռնութեամբ գրած էր և թէ ինք տեղեկութիւն չունէր որ Փափազեան Բերովբէ ի Մարզուան որու հետ կը թղթակցի և Թոմասեան Կարապետ ու Գայսեան Յովհաննէս նախագահ ու քարտուղա՞ր են թէ ոչ։

Անտոն Ռշտունի հարցման մը պատասխանելով խոստովանեցաւ թէ Էֆքէրէ երթալուն՝ Մարտիրոս Ճիվանեանի կողմէ ընկերութեան անդամ կարգեալ երեսուն և մէկ անձերն, ընկերութեան կանոնագրին համաձայն, գումարտակներու բաժներ և իւրաքանչիւրին մէկ մէկ տասնապետ կարգեր է։

Պօյաճեան Ստեփան հարցաքննուելով ըսաւ թէ Մարտիրոս Ճիվանեանի թելադրութեամբ ու առաջարկութեամբ ընկերութեան անդամակցելով ինքուկէս զրուշ տուեր է։ Ասոր հետ Պլայէց գիւղը գնացեր և հոն Ատօրի տան մէջ Ռշտունիի հետ տեսնուեր է։ Ռշտունի առաջարկեր է իրեն որ հինգերորդ Գումարտակին տասնապետ ըլլայ, սակայն զուրս եկնելէն յետոյ ըսեր է թէ չպիտի ընդունի։ Ինք ոչ օր զրգռեր է։

Օրը տարաժամ ըլլալով դատի շարունակութիւնը յետաձգուեցաւ ամսոյս 15ի չարաթ օրուան և ամբաստանեալք բանտ վերադարձուեցան։

9 Զիլգաժէ 1310 Նախագահ
13 Մայիս 309 Հիւսէյին-Հիւսնի

Անդամք
Ալի, Թէվֆիգ, Օնրիկ, Եորկի
Քարտուղար
Գամիս

* * *

Նոյն օրը ամբաստանեալք բանտէն բերուեցան։ Ներկայ էին իրենց փաստաբանք՝ Աւագեան Գէորգ, Շահինեան Կարապետ, Ապաճեան Մամաս, Շամլըեան Արթին, Իզզէթ, Ազիզեան, Նազըմ, Զէյնեան Յակոբ, Նազարէթ և Լազարաքի էֆէնտիները։ Ներկայ էր նաեւ ընդհանուր դատախազ Մէհմէտ Արիֆ պէյ։

Հրապարակային դատաստանի շարունակութիւնն սկսելով կարդացուեցաւ նախորդ նստի ատենագրութիւնը։

Պաշտպան փաստաբաններէն Շամլըեան Արթին էֆէնտի ըսաւ թէ ամբաստանեալներէ Գարօ՝ իւր փոխանորդներէն Արսէն էֆէնտիի համար բացարձակ կերպիւ յայտարարած էր թէ խռովարարական ընկերութեան անդամ չէ։ Շահինեան Կարապետ էֆէնտի իւր փոխանորդներէ Արշակի համար ըսաւ թէ ազգարարութեան գէպքի պահուն Էվէրեկէ բացակայ ըլլալով առեւտուրի համար ուրիշ տեղ կը գտնուէր և առ այդ անդպիր մը ցոյց տուաւ և թէ Սուրբիկ՝ ամբաստանելոց մէջ գտնուելուն համար ըսածները նշանակութիւն չունին։

Քէրթմանօղլը Գարօ ըսաւ որ կեսարիոյ հարցաքննիչ դատաւորին առջեւ երկրորդ անգամ հարցաքննուելուն յայտներ է թէ հարցաքննութեան պահուն իւր ըրած յայտարարութիւնք բռնութեամբ առնուած են, հետեւաբար պահանջեց որ իւր այդ ըսածը նկատողութեան առնուի։

Ցնոյ ամբաստանեալներէն Զօրումը ժամագործ Խաչատուր հարցաքննուելով ուրացաւ եւ ըսաւ թէ ինք ո՛չ ընկերութեան մասնակից է եւ ոչ ալ տեղեկութիւն ունի։ Նոյնպէս ազգարարութեանց հրատարակուելէն ու փակցուելէն ալ տեղեկութիւն չունի։ Տէրագամղլը Աստատուրի աչքը կը ցաւի եղեր և որովհետեւ ինք ալ աչքի ցաւի համար ձրիաբար ջուր մը կուտար, Աստատուր անգամ մը իւր խանութը եկեր եւ ինք այդ ջուրէն տուեր է։ Ինք ո՛չ այդի գացեր է եւ ոչ ալ թելագրութիւններ ըրեր է ընկերակցութեան մասնակցելու համար։ Ճիւնիճօղլը Սահակ իրեն խանութը չէ եկեր եւ թէ ինք բնաւ յարաբերութիւն մը չունի անոր հետ։

Ճիւնիճօղլը Սահակ հարցաքննուելով ըսաւ թէ ազգարարութեան դէպքին ատեն ինք իւր բնակած Կիւմիւշ Հաճիքեօյ գիւղը կը գտնուէր և տեղ մը չէ գացեր։ Ինք իւր գործով զբաղող արհեստաւոր մը ըլլալով, և ոչ մէկ ատեն վրացի հագուստ հագած ալ դէնք կրած է։ Խռովարարական ընկերութենէն ու ազգարարութիւն փակցուելէն բնաւ տեղեկութիւն չունի։

Մարզուանցի Փափազեան Մկրտիչ հարցաքննուելով ըսաւ թէ Կեսարիոյ Պրլայսէ գիւղացի և իրեն ազգական Փափազեան Բերովբէի հետ թղթակցութիւններ կատարած է առեւտուրի վրայ։ Ի Մարզուան իւր խանութին մէջ հրացանի ու ռէվոլվերի փամփուշտ կը ծախէր և այդ պատճառաւ փամփուշտ յանձնարարեր է և թէ ինք խռովարարական խումբին բնաւ տեղեկութիւն չունի և ՀՆՉԱԿԵԱՆ խումբին ու թղթակցութիւններ չէ կատարած։

Հարցման մը պատասխանելով ըսաւ որ թէեւ փամփուշտ ծախելու համար կառավարութենէն արտօնութիւն առած չէր, սակայն իւր խանութին մէջ յայտնի կերպիւ կը վաճառէր, հետեւաբար տեղական կառավարութեան պաշտօնեայք կրնային տեղեկութիւն ունենալ։ Հնչակեան լրագիր եւ խռովարարական կանոնագիր զրկելու համար ի կեսարիա նամակ չէ գրած։ Արզըմանօղլը Յովհաննէսը իբրեւ երեսփոխան զրկելու համար Փափազեան Բերովբէի կողմէ իրեն նամակ չէ եկած և յարելով որ Արզըմանօղլը Յովհաննէսը գատաստանէն առաջ չէր տեսած, ուրացաւ իւր յանցանքը։

Գարակէօզեան Արթին հարցաքննուելով ըսաւ թէ, ինչպէս որ գրուած է քննութեանց տեղեկագրէսուն մէջ, թէեւ իւր տունէն հօթը կոտոր նամակներ գտնուելով գրաւուեր են, սակայն ատոնց պարունակութիւնը առեւտուրի կը վերաբերի։ Ատրիան Ղազարոսի հետ ունեցած թղթակցութիւնն ալ կը վերաբերէր ըլլալովին մը, զոր սա իրեն վաճառել տուած էր։ Յօյնեան Յակոբի կողմէ եկած նամակին պարունակութեանը վրայ տեղեկութիւն չունէր։

Ատրիան Ղազարոս հարցաքննուելով ըսաւ թէ խռովարաց ընկերութեան մասին տեղեկութիւն չունի եւ թէ Գարակէզօղլը Արթինի անունով նամակ չէ ըստացած։ Միայն առեւտուրի համար թուղթ մը գրած է անոր։ ըսելով որ իւր ըլլալիքը իրեն զրկէ, զի իրենը ծախելով առնելը պիտի առնուր։

Հարցուեցաւ թէ «մէկ հատով քառասուն հատ զրկէ» գրելով ինչ էր նպատակը։ Պատասխանեց թէ այդ ըլլալիքը քառասուն հատ փամփուշտով զրկելու համար էր եւ թուղթը բաց զրկած ըլլալով այդ կերպիւ գրած էր։ Ղազարոս յարելով որ ինք ո՛չ խռովարարական ընկերութեան եւ ոչ ալ խռովարարական գործառնութեանց մասնակցած է, ուրացաւ իւր յանցանքը։

Վարդանեան Միհրան հարցաքննուելով ըսաւ թէ Գարակէօզողլը Արթինի քով հրեւան եղած նամակները թէեւ իրենն են, սակայն խռովարարական բանակցութիւններ չէին պարունակեր, այլ իրենց անդամ եղած տեւզական ընկերութեան կը վերաբերէին։ Այդ ընկերութեան մասնակցած էր Մարզուանցի Թոմասեան Արթինի միջոցաւ, որ ի Զօրում իւր խանութին եկած էր։ Տօյնեան Յակոբի ըրած դիմումին վրայ ասոր կողմէն նամակ մը գրած էր Գարակէօզեան Արթինի և ստորագրել տուած էր։ Նամակին մէջ բաուեր է թէ իբրեւ լրագրի ստակ երեք ոսկի զրկուած է։

Ասոր արձանագրեալ յայտարարութիւնները կարդացուելով հակցուեցաւ թէ այդ նամակ գրուած էր ի Մարզուան Գարակէօզեան Արթինի Հնչակեան լրագիր զրկելու համար, թէ ինք խռովարարաց խումբին մէջ մտած էր Տօյնեան Յակոբի կողմէ թելադրուելով և թէ վերոյիշեալ Յակոբ, Միհրան և Արթին խռովարաց պետերն էին։

Կրկին անգամ հարցաքննուելով ըսաւ թէ ինք Յակոբի թելադրութեամբ ընկերութեան անդամակցած չէր, այլ, ինչպէս որ վերը ըսուեցաւ, Թոմասեան Արթինի թելադրութեամբ և Հնչակեան լրագրաց համար Արթինի ուղղեալ նամակը Յակոբի կողմէ եղած դիմումի մը վրայ անուանը գրած էր։

Տօյնեան Յակոբ հարցաքննուելով ըսաւ թէ մէկուկէս տարի առաջ օր մը իւր խանութը նստած ատեն Զէյտիլքճի Հաճիի որդան վախճանեալ Պօղոս մարդու մը հետ խանութը եկեր և բերած այդ մարդը ցոյց տալով, ըսեր է թէ իրեն հետ պիտի տեսնուի և մեկներ է։ Այդ անձին հետ տեսնուելով հասկցեր է թէ Մարզուանցի Թոմասեան Արթինն է։ Այս վերջինը ըսելով որ խռովարարական հայ ընկերութիւն մը կազմած է, առաջարկեր է իրեն անդամակցիլ նոյն ընկերութեան։ Ինք ալ մէկ-երկու մը իբրեւ մուտք տալով անդամակցեր է խռովարարական ընկերութեան։

Հարցուեցաւ իրեն թէ այդ ընկերութեան մէջ տակաւին որո՞նք կան։ Պատասխանեց թէ Արթին վերոյ նշանակուած էր իր խանութը բերած Պօղոսի ու խանութին դիմացը խանութպանութիւն ընող Միհրանի։ (Այս ըսելով ցոյց տուաւ ամբաստանեալներէ Միհրանը)։ Արթին ըսած էր որ անոնց հետ տեսնուի և իրեն զրուելիք նամակ ունի։ զրկէ ի Մարզուան Գարակէօզեան Արթինի և դայս ըսելով մեկներ է։ Վերջը Պօղոս իրեն երեք ոսկի բերելով ըսեր է որ ի Մարզուան Թոմասեան Արթինի զրկէ Արթին Գարակէօզեանի միջոցաւ։ Ինք հայերէն կարդալ ու գրել չգիտնալով Միհրանի դիմեր է ըստ այնմ նամակ մը գրելու համար։ Միհրանի կողմէ գրուած նամակն երկուքն ալ ստորագրելով այդ երեք ոսկին Գարակէօզեան Արթինի զրկեր է։ Ատոր փոխարէն Մարգուանցէն Գարակէօզեան Արթինի միջոցաւ Հնչակեան լրագիր եկեր է Միհրանի և ինք ալ թէեւ կարդացեր է սակայն բան մը չէ կրցեր հասկնալ։ Արթին Թոմասեան 40 տարեկան և սեւ խարտեաշ մօրուքով մարդ մ'է եղեր։

Գարակէօզեան Արթին կրկին անգամ հարցաքննուելով ըսաւ թէ ի Մարզուան Թոմասեան Արթին պատուիրած էր որ իրեն անուան գալիք նամակներն Հայն առնելով իրեն յանձնէ և ըստ այնմ նամակները տուեր է։ Այդպէս Յակոբի նամակ երեք ոսկի գալով, Թոմասեանը շուկային մէջ տեսեր է ըսեր է թէ երեք ոսկի եկած է։ Թոմասեան, ըսելով որ տեղեկութիւն ունի, երեք ոսկին իրէն առեր է և այդ կերպիւ նոյն նամակը իրեն քով մնացեր է։

Ուզունօղլը Գալուստ ալ խոստովաներ է թէ իրեկուն մը իւր տունը առանձին նըստած պահուն, մարդ մը եկեր և ըսեր է թէ Թումաեան Արթին՝ Պէյլիք Քարուի մօտ տեղ մը իրեն կ'սպասէ։ Այդ մարդ հեռացեր է և չէ կրցեր ճանչնալ թէ ո՞վ է։ Ինք ծանուցուած տեղն երթալով հոն տեսեր է Թումաեան Արթինը՝ վրացիի հագուստով, Մարթինի հրացանով ու փամփուշտով և հինգ ընկերներով։ Այդ ընկերները չէ կրցեր ճանչնալ։ Արթին՝ իրեն ու նոյնպէս հոն կոչուած Օղլաքճըեան Խաչատուրի յանձներ է փամփուշտի պէս պլորուած երեսունի չափ թուղթեր և նամակ մը։ Արթին ըսելով որ նամակին մէջ գրուածներն ի գործ դնեն, և թէ հակառակ պարագային մէջ պատժոյ պիտի ենթարկին, հեռացեր է և իրենք ալ իրենց տունները վերադարձեր են։ Երկու օր յետոյ Խաչատուրի տունը հաւաքուելով կարդացեր են Թումաեան Արթինի տուած նամակն, որ կը ծանուցանէր թէ զրկուած ազգարարութիւնները որոշեալ գիշերը յարմար վայրերու մէջ փակցնեն և եթէ չգործադրեն՝ ծանր պատիժներ ի գործ պիտի դրուին։ Այդ նամակ կնքուած էր Հնչակեան կուսակիցներու կեդրոնական վարչութեան կնքով։ Ըստ այնմ այդ ազգարարութիւններէ մեծ ու փոքր մէկ քանի հատը փակցնել տուեր են Սարքօղլը Գալուստի և Եըլանօղլը Կարապետի միջոցաւ։ Մնացեալներն ալ իրենց ընկերներէն Միսիլօղլը Սարգիսի ու Խաչատուրի միջոցաւ փակցուեր են։

Հարցուեցաւ թէ իրենց այս յայտարարութեանց առթիւ ինչ պիտի ըսէին։ Երեքն ալ հաստատեցին թէ հարցաքննութեանց ներքեւ գրուած ստորագրութիւններ իրենցն էին։ Խաչատուր և Սարգիս ըսին թէ իրենց այդ յայտարարութիւնները ըրած էին Սեբաստիոյ ոստիկանութիւնէն հրամանատար Խուրշիդ փաշի կողմէ եղած բռնութեան ու ճնշման վրայ։ Գալուստ ալ բաւ թէ բանտը գտնուած պահուն Սահակ անուն հայ մը ըսեր է իրեն որ եթէ այդ կերպիւ չըսէ չպիտի կրնայ ազատիլ։ Ինք ալ այդ թելադրութեան վրայ այնպէս ըսեր է։ Անոնք ալ պնդեցին թէ բանէ մը տեղեկութիւն չունին։

Հարցուեցաւ իրենց թէ այդ ճնշման և թելադրութեան մասին բան մը ըսած էին հարցաքննիչ դատաւորին։ պատասխանեցին որ ո՛չ հարցաքննիչ դատաւորին և ո՛չ ուրիշ ո և է պաշտօնէի մը այդ կարգի բան մը ըսած չէին։

Նահապետեան Նահապետ հարցաքննուելով ըսաւ թէ ո՛չ խռովարարական ընկերութենէն տեղեկութիւն ունի և ոչ ալ ազգարարութեանց դէպքէն և թէ այդ կարգի գործերու բնաւ մասնակցած չէ։

Յակոբ Բէհլօ հարցաքննուեցաւ և ըսելով որ խռովարարական ընկերութենէն ո՛չ տեղեկութիւն ունի և ոչ ալ մասնակցած է։ Նոյնպէս թէ ի կէմրէկ խռովարարական ընկերութիւն կազմած ըլլան ալ բոլորովին անհիմն է, բոլորովին ուրացաւ իւր յանցանքը։ Հարցման մը պատասխանելով ըսաւ թէ ինք բնաւ զացած չէ Տէրէվէնքի վանքն և ազգարարութիւն տանելով հոն չէ տեսնուած Ռշտունիի հետ։ Ազգարարութենէն բնաւ տեղեկութիւն չունի և չէ տեսած Թորոսն ու Կիւլբենկին, որոց համար ըսուած է թէ յանուն ընկերութեան աւազակութիւն ըրած են։ Ի Պուրհան հարսնիքի համար Օհանի տունն երթալուն, Մարզուանցի Թումաեան Կարապետի ու Գայաեան Յովհաննէսի հետ տեսակցեր է, սակայն այդ երկուքին կողմէ խռովարարական խումբի նկատմամբ ո և է զեկոյց չէ եղած։ Սակայն խօսք է եղեր թէ հաւաքիչ կը նեղուն ժողովուրդը։ Թումաեան Կարապետ ցաւ յայտնելով ըսեր է որ կառավարութեան դիմեն։ Իրեն ու Կէմրէկցի բողոքական քարոզիչ Մարտիրոսի միջև յառաջուց գժտութիւն մը ծագած ըլլալով, Թումաեան Կարապետի ու Գայաեան Յովհաննէսի կողմէ տրուած խրատներով գժտութիւնը բարձուեր է ու հաշտուեր են։ Ծիրայրը Կէմրէկի մէջ տեսեր է և Ռշտունին ալ ի Թալաս, սակայն խռովարարական գործառնութեանց վրայ բան մը չէ խօսեր։

Իւր արձանագրեալ յայտարարութիւնները կարդացուելով հակացուեցաւ թէ առաջները Կիմանայ եղեր թէ հրապարակի վրայ քաղաքականութեան նկատմամբ խնդիր մը կայ սակայն բան իսկ նպատակը չէ կրցեր հասկնալ, միայն մէկ ու կէս տարուց չափ առաջ Մարզուանցի Թումաեան Կարապետի, Գայաեան Յովհաննէսի և քարոզիչ Մարտիրոսի հետ Կէմրէկէն Պուրհան գացեր են։ Թումաեան Կարապետ ու Գայաեան Յովհաննէս եկեր են տեսնելու Օհանի հետ ուտեցած իրենց հաշիւը։ Ի Պուրհան ասոնց հետ տեսնուած ու շրջագայած ատեն Կարապետ ու Յովհաննէս գաղտնի իրեն ըսեր են թէ պէտք է վերցնել հայոց ու բողոքականաց միջև եղած ցաւութիւնն ու հակառակութիւնը, թէ Բումէլիի պատերազմին ատեն իսլամ ժողովուրդը հարստահարեց քրիստոնեայները, թէ նորէն այդ տեսակ պատերազմ մը ծագելուն յուսալի է որ հարստահարութիւնը ըլլան, թէ հարկ է որ քրիստոնեայ եղող անհատ մը պատրաստ գտնուի և թէ պէտք եղածին չափ զէնք ճարեն։ Ինք ալ կէմրէկ դառնալուն այդ կարգի զեկոյցներ ըրեր է ժողովրեան։ Յետոյ Հաճընցի Գալուստ անուն մարդ մը իւր տունը գալով ըսեր է որ եթէ իրեն յայտնելիք գաղտնիքներն ուրիշի մը կամ կառավարութեան իմացուցայ, կեանքովսանգի մէջ պիտի ըլլայ։ Այս յառաջաբանէն յետոյ Գալուստ ըսեր է թէ Օսմանեան կառավարութեան և ուրիշ կառավարութեան մը միջև եթէ պատերազմ ծագի և իսլամ ժողովուրդը յարձակում մը ընէ, փոխադարձաբար պատասխանելու մասին միջոց մը ձեռք առնու համար ի Լոնտոն խումբ մը կազմուած է և թէ այդ խումբին կողմէ տրուած յատուկ հրահանգով ինք ալ պատրաստ ունէր Հաճընի մէջ և շրջակայքը վարչական ժողով մը կազմելու։ Գալուստ դայլ ըսելով ցոյց տուեր է իրեն պաշտօնը հաստատող թուղթ մը։ Ինք ալ վախնալով, անոր առաջարկն ընդուներ և համակերպեր է։ Ժիրայր, որուն անունն է Գալուստ, այդ կերպիւ մէկ քանի անգամ եկեր գացեր և միանգամայն ըսեր է որ անգամ ըլլայ իրեն կազմելիք վարչական ժողովին։ Ինք մերժեր է ըսելով որ իւր զբաղումներն արգելք կ'ըլլային։ Իւր այս յայտարարութեան թուականէն երկուքուկէս ամիս առաջ գործի համար Թալաս գիւղն երթալուն Տէրէվէնքի վանքէն եկած լուրի մը վրայ նոյն վանքը գացեր և հոն տեսեր է վերոյիշեալ Գալուստը, Կեսարիոյ վարչութիւնը կազմակերպելու պաշտօն ունեցող Անտոն Ռշտունին, Կեսարացի Ձէպլիտլիքեան Յակոբն, զոր կը ճանչնայ, եւ իւր չճանչցած մէկ քանի մարդիկ։ Հոն խարհրդակցութիւնը կատարուելով կարգացուեր է Անտոն Ռշտունիի կողմէ խմբագրուած հրահանգ մը։ Ռշտունի յայտարարեր է թէ այդ հրահանգը պիտի զրկէ Լոնտոնէն Աթէնք փոխադրուած խումբին կեդրոնին և անտի վաւերանալէ ու վերադարձուելէ յետոյ կազմակերպութեան և բաշխողության պիտի ձեռնարկէ։ Ասոր վրայ ժողովը ցրուեր և ինք Թալաս դարձեր է։ Կեսարիոյ ոստիկաններէն մին իրեն յանձներ է Կէմրէկէն տոպակ մը և Կեսարիոյ ճիւղին ուղղեալ նամակ մը։ բացեր և կարդացեր է այդ նամակն, որ կը ծանուցանէ եղեր զրկուած ազգարարութիւնները փակցնել յարմար տեղերև եթէ չգործադրուի ծանր պատիժներ ի գործ պիտի դրուին։ Այդ նամակն ու ազգարարութիւններն առնելով ուղղակի Տէրէվէնքի վանքը գացեր և յանձներ է Անտոն Ռշտունիի, ի ներկայութեան Գալուստին։ Ռշտունի զայնս կարգացնել տալէ յետոյ հինգ—վեց հատը Թալասի մէջ փակցուելու համար իրեն յանձնուեր և ըսուեր է միանգամայն որ եթէ չգործադրէ գործադիր պաշտօնեայք իրեն նկատմամբ գէշ ընթացքի մը մէջ պիտի գտնուին։ Ինք ալ այդ ազգարարութիւններէ հինգ-վեց հատն առնելով Թալասի մէջ մէկ քանի տեղեր փակցուցեր և երկու հատն ալ պահարաններու մէջ դնելով փողցները նետեր է։ Գործադիր պաշտօնեայներէ կիւլպենկ ու Թորոս պահանջեր են տասներկու ոսկի արժող իւր մէկ ձին, ըսելով որ իրենք Մարզուանի ընկերութեան ի նպաստ յուզկահարութիւն ու աւազակութիւն կ'ընեն և եթէ չտայ իրեն ալ պիտի վնասեն։ Ասոր վրայ պարտաւորուեր է ձին տալ, սակայն յետոյ առնելու պայմանաւ։ Պիւրհան գտնուած պահուն իրեն անծանօթ մարդու մը կողմէ բերուած լուրի մը վրայ գացեր և տեսեր է Կիւլբենկն ու Թորոսն, որք ձի հեծած էին։ Պատճառն հարցնելով պատասխան ընդուներ է թէ Մատէնի թղթատարին վրայ յարձակելով, ոստիկանները սպաներ և պայուսակը կողոպտեր են և թէ ազգին գաղտնիքներն ուրեւան հանող անձ մը հալածելով գետակին եղերքը բռներ ու սպաներ են։ Ինք վախէն ու սարսափէն այս դէպքերը մինչև հիմա չէ կրցեր իմաց տալ կառավարութեան։

Հարցուեցաւ թէ իւր այս յայտարարութեանց համար ինչ պիտի ըսէր։ Բէհլօ Յակոբ պատասխանեց թէ այդ յայտարարութիւններն Կէմրէկի միւսիր Ագմանօղլը Համբարի և Սեբաստիոյ նահանգին հարցաքննիչ դատաւորին ու թարգմանիչին կողմէ յիրիւրուելով իրեն տորդրել տուած էին, որով չէր ընդուներ։

Նախորդ դատավարութեան հարցաքննուած ոստիկանապետներէ Շաւարշ հարցաքննութեան պահուն ըսած էր թէ ազգարարութեանց դէպքէն մէկ քանի օր առաջ թուղթերն ի Թալաս Բէհլօ Յակոբի ձեռքը տեսնելով կարգացեր է։ Այդ դէպն հարցուեցաւ Շաւարշի որ բաւ թէ ազգարարութիւնները Յակոբի ձեռքը չէր տեսած։ Կրկին անգամ առաջարկուեցաւ իրեն ճիշդն ըսել, որովհետեւ ի կեսարիա ազգարարութեանց մասին անպատճառ տեղեկութիւն պիտի ունենար, և ըստ այնմ տեղեկութիւն տուաւ։ Ազգարարութեանց համար տեղեկութիւն տալու ատեն, հարցուեցաւ թէ Բէհլօ Յակոբի համար բան մը բռնա՞ծ էր և կամ բան մը ըսուելու համար տեղ մը զեկոյց մը եղա՞ծ էր թէ ոչ։ Պատասխանեց թէ Բէհլօ Յակոբի համար բան մը չէր հարցուած և ոչ մէկ տեղ մը իրեն ազգարարութիւն եղած էր բան մը ըսելու համար։ Հարցաքննութեան պահուն ըրած յայտարարութեանց միւս կէտերը նախորդ դատավարութեան ատեն հաստատած ու կրկնած ըլլալով հանդերձ, ըսաւ թէ միայն այդ կէտն ճիշդ չէր։ Հարցուեցաւ իրեն թէ քանի որ Բէհլօ Յակոբի համար բան մը չէր հարցուած և բան մը ըսելու համար տեղ մը զեկոյց մը չէր եղած, ինչո՞ւ համար ազգարարութեանց դէպքին նկատմամբ եղած հարցման վրայ Յակոբն՝ ի՞նչ եղնակաւ որ անհիմապէս յիշած այնպէս ալ տեղեկութիւն տուած էր։ Պատասխանեց թէ Յակոբն ու Ծիրայրը մէկ քանի անգամ Թալասի մէջ տեսած ըլլալուն համար էր։ Ազգարարութեանց համար տեղեկութիւն պահանջուելով ըսաւ թէ ասոնք միաբն ինկած ըլլալով ըստ այնմ տեղեկութիւն տուած էր։ Յակոբի հարցուելով ըսաւ թէ ինք ազգարարութիւնները Շաւարշին չէր ցոյց տուած և այդ կէտն ալ ուրացաւ։ Հարցուեցաւ իրեն թէ նախընթաց դատավարութեանց պահուն հարցաքննուած Անտոն Ռշտունիի, Դանիել քահանայի, Ձէվահիրճեան Ռուբէնի, Տէօրմէճեան Բարսեղի, Աւաճեան Կարապետի և Ձէպլիտլիքեան Յակոբի կողմէ թէ՝ հարցաքննիչ դատաւորին և թէ դատարանին առջեւ տրուած տեղեկութեանց ի՞նչ պիտի ըսէր։ Առանց պատճառ մը յառաջ բերելու բաւ թէ չընդունիր։

Քարոզիչ Մարտիրոս հարցաքննուելով ըսաւ թէ ո՛չ խռովարարաց ընկերութենէն տեղեկութիւն ունի և ոչ ալ մասնակցութիւն։ Միայն Էվերկեցի Ծիրայր ի Կէմրէկ իւր տունը գալուն հետը տեսնուեր և հակցեր է թէ անունը Գալուստ է։ Մէկ քանի անգամ ազգարարին մէջ տեսեր է, և դրացիներէ միոյն տունը գտնուած պահուն փոխադարձաբար ողջուներ է։ Ամենէն վերջը տեսնուելուն, Գալուստ խռովարարական ընկերութեան վրայ խօսելով առաջարկեր է իրեն մասնակցիլ նոյն ընկերութեան, սակայն չէ ընդուներ։ Օր մը իւր քեռկալին՝ Պօյաճեան Տօնիկի ձեռքը նամակ մը և ազգարարութիւնները տեսեր է զոր կարդալով վշացեր և վիրաբերուցեր է։ Հարցուցեր է Տօնիկի թէ ատոնք ո՞ւրկից առած է և ուրկից զըրկուած են։ Տօնիկ ըսեր է թէ Խաչատուր տուած է, սակայն չգիտեր թէ ուրկից եկած են և թէ Ծիրայրի կողմէ զրկուելով փակցուած պիտի ըլլար։

Հարցման մը պատասխանելով Մարտիրոս ըսաւ թէ նամակին պահարանը տեսած չըլլալով հացէն չէր գիտեր և այսպէս ուրացաւ իւր յանցանքը։

Իւր արձանագրեալ յայտարարութիւնը կարդացուելով հակացուեցաւ թէ ի Պուրհան Օհանի տունը գնացեր է Թումաեան Կարապետի և Գայաեան Յովհաննէսի հետ, որք Կէմրէկ եկած էին Պուրհանցի Ժարիքօղլը Օհանի հետ հաշիւ տեսնելու համար, թէ Թումաեան Կարապետ գրգռած է զինքը ըսելով որ Բռնաբարանաց ու Հայոց միջև եղած ցաւութիւնը վերցուի և ջանացուի Հայաստանի անկախութեան, թէ Յակոբ Բէհլօի հետ այդ խնդրոյն վրայ բաւական տեսնուած է, թէ Ծիրայրի համար լսեր է որ Կէմրէկ գալով խռովարարաց ընկերութեան համար վարչութիւն մը կազմելու վրայ է և թէ Բէհլօ Յակոբի կողմէ զրկուած Հընչակեան լրագիրը կարդալով հասու եղեր է թէ անոր պարունակութիւնը վնասակար է։

Մարտիրոս կրկին անգամ հարցման մը պատասխանելով ըսաւ որ թէեւ Թումաեան Կարապետի ու Գայաեան Յովհաննէսի հետ ի Կէմրէկ միանալով ի Պուրհան Օհանի տունը գացեր են Բէհլօ Յակոբի հետ, սակայն ինք Օհանի հարսնիքին հերաւորուած է եղեր և միւսներն ալ հաշիւ տեսնելու եկեր են։ Թումաեան Կարապետ ըսած խօսքերուն գալով, գիւղացւոց կողմէ հաւաքիչներու դէմ եղած բողոքներուն վրայ խօսեր և ըսեր է որ կառավարութեան դիմեն։ Թէեւ իւր յայտարարութեանց տակ դրած ստորագրութիւնն իրենն է, սակայն ասոնց մէկ քանի կէտերը իրեն բաներին անհամապատասխան եղանակաւ գրուած են։

Ընդհանուր դատախազ Արիֆ պէյ ըսաւ որ վերոյիշեալ Մարտիրոս իւր ձեռագրով յայտարիր մը մատուցած է Սեբաստիոյ կուսակալութեան և թէ այդ յայտագրոյ պարունակութիւնը կը հաստատէ հարցաքննութեան ատեն ըրած յայտարարութիւնները։ Ընդհանուր դատախազն յարելով որ այդ յայտագիրն այսօր ժամանած էր, դատարանին յանձնելով պահանջից որ կարդացուի։ Այդ յայտագիր ցոյց տրուեցաւ Մարտիրոսին, որ հաստատեց և խոստովանեցաւ թէ իւր ձեռքով գրուած ու ստորագրուած և Սեբաստիոյ կուսակալին մատուցուած յայտագիրն էր։

Այդ յայտագիր «Կէմրէկի քարոզիչ Մարտիրոս Գալուստեան» ստորագրութիւն և 9 մարտ 1309 թուականը կը կրէր և պարունակութիւնն էր թէ Տօնիքի ու Մուխթարի ձեռքը ազգարարութիւնները տեսնելով խրոչած էր, թէ ասոնք ըսեր են որ այդ թուղթերը միւսիր Համբարաղան՝ Խաչատուրի տուեր է, թէ Համբարաղայի սենեակը երթալուն այս վերջինը ըսեր է թէ Եղոշատն յատուկ մարդ մը նամակ մը և խել մը ազգարարութիւններ բերած էր, ինք ալ Խաչատուրի յանձնած էր և թէ այդ կերպիւ խնդիրը պատմած էր Յակոբ էֆէնտիին։

Կրկին անգամ հարցուեցաւ թէ ինչ պիտի ըսէր իւր այդ յայտագրոյն ինչպէս նաեւ արձանագրեալ յայտարարութեանց համար, դի ինք թուղթերէն կարդալ ու գրել գիտէր, արձանագրեալ յայտարարութեանցը մէջ ուրուած բան մը չկար և քանակաբար կարդալէ եռը ստորագրած էր։ Մարտիրոս պատասխանեց թէ յայտագիրն ինք գրած ու յանձնած էր, սակայն չէր յիշեր թէ իւր արձանագրեալ յայտարարութիւնը իրեն ըսած խօսքե՞րն էին և թէ դատարանին առջև ըսածները ճիշդ ըլլալով, ուրիշ տեսակ տեղեկութիւն չունէր։

Ամբաստանեալներէ Թումաեան Կարապետի հարցաքննութիւնը սկսելուն, նախագահն, այն իրաւասութեամբ զոր օրէնքն իրեն տուած է, դատարանի սրահէն դուրս հանել տուաւ Գայաեան Յովհաննէսը։

Թումաեան Կարապետ հարցաքննուելով իւր յանցանքն ուրացաւ և ըսաւ թէ բացարձակապէս տեղեկութիւն չունի խռովարարական խումբէն, ի Մարզուան գումարեալ խռովարարական ժողովէն, Մէնէք ու Վահրամ ստորագրութեամբ կատարուած խռովարարական թղթակցութիւններէն, փակցուած ազգարարութիւններէն, կատարուած աւազակութիւններէն, Մարզուանի մէջ խռովարարական խումբի մը գոյութիւն ունենալէն և ասոր մասնաճիւղերէն, պետերէն ու անդամներէն։ Իրեն եղած հարցումներուն պատասխանելով ըսաւ թէ Մարզուանի Գոլէճ վարժարանի ուսուցիչներէն իւր պաշտօնակիցն Գայաեան Յովհաննէս Պուրհան գիւղն երթալուն, առաջարկեր է իրեն ընկերութիւն մը կազմել Պուրհան գիւղացի Օհանի հետ, որ մէկ քանի տարի առաջ իբրև աշակերտ նոյն վարժարանը գտնուած և յետոյ մեկնած էր։ Գայաեան Յովհաննէս ըսած էր թէ առաւտուրի համար Օհանին տասը ոսկի տուած ըլլալով այդ դրամագլուխը շատ աղէկ գործածած էր։ Ասոր վրայ կէս առ կէս իբրև դրամագլուխ հարիւր քսան ոսկի տուեր են Օհանին, որ մէկ քանի տարիներ հաշիւ չէր տուած իրենց նամակներն ալ առանց պատասխանի մնացած էին։ ուստի Գայաեան Յովհաննէս Պուրհան գիւղն երթալով Օհանի հետ հաշիւ տեսնելու համար Պուրհան գիւղացի Զաքարիան գիւղը գացեր են Զօրումի, Եօղոատի, Կեսարիոյ ու Կէմրէկի ճամբով և յետոյ Մարզուան վերադարձեր են Շաբ Գըշլաի, Սեբաստիոյ, Եւդոկիոյ ու Ամասիոյ ճամբով։ Եւ թէեւ Զիլէի ճամբով մէջտեղէն աւելի կարուկ ճամբայ մը կար և իրենցմէ մին միայն կրնար երթալ ու հաշիւ տեսնել։ սակայն այդ միջին ճամբան ջրեւսպոնեներու յատուկ ըլլալով կանոնաւոր չէր և կառք չէր կրնար բանիլ, ուստի իրենց նպատակն էր թէ՝ հանդիսաւ երթեւեկել և թէ վարժարանի արձակուրդէն օգտուելով ուղեւորութիւն մը կատարել, որով երկուքն ալ այդ ճամբէն երթեւեկեր են միանգամայն, նոյն բաղաքներն ալ տեսնելու համար։ Իրենց հանդիսած տեղերը հիւրընկալուեր են վարժարանի աշակերտներէ և բողոքականներէ, որք իրենց ժամանումն իմանալով գիրենք հրաւիրած էին։ Կիրակի օրերն ալ, իրենց սովորութեան համաձայն, իրենց գտնուած տեղերուն աղօթատեղիներն երթալով քարոզխօսեր են։ Կեսարիայէ ալ դաս իրենց հանդիսած միւս տեղերուն մէջ երկու-երեք օրէն աւելի չեն մնացեր և ի Կեսարիա շաբաթ մը հիւր մնացեր են բողոքական քարոզիչ Քերովբէ էֆէնտիի տունը։ Ասոր պատճառն ալ այն է եղեր թէ Օհանի հետ, որուն հաշիւները պիտի տեսնէին, ժամանակին մուրհակ մը փոխանակած չըլլալով, ուզեր են որ Օհանը՝ Քերովբէ էֆէնտիի քով կոչել տալով իրենց իրաւունքը մուրհակով մը հաստատեն։ Օհանը ըստ այնմ թէև Կեսարիա գնացեր են Զօրումի, Եօղոատի, Կեսարիոյ ու Կէմրէկի ճամբով և յետոյ Մարզուան վերադարձեր են Շաբ Գըշլաի, Սեբաստիոյ, Եւդոկիոյ ու Ամասիոյ ճամբով։ Եւ թէեւ Զիլէի ճամբով մէջտեղէն աւելի կարուկ ճամբայ մը կար և իրենցմէ մին միայն կրնար երթալ ու հաշիւ տեսնել, սակայն այդ միջին ճամբան ջրեւսպոնեներու յատուկ ըլլալով կանոնաւոր չէր և կառք չէր կրնար բանիլ, ուստի իրենց նպատակն էր թէ՝ հանդիսաւ երթեւեկել և թէ վարժարանի արձակուրդէն օգտուելով ուղեւորութիւն մը կատարել, որով երկուքն ալ այդ ճամբէն երթեւեկեր են միանգամայն, նոյն քաղաքներն ալ տեսնելու համար։ Իրենց հանդիսած տեղերը հիւրընկալուեր են վարժարանի աշակերտներէ և բողոքականներէ, որք իրենց ժամանումն իմանալով գիրենք հրաւիրած էին։ Կիրակի օրերն ալ, իրենց սովորութեան համաձայն, իրենց գտնուած տեղերուն աղօթատեղիներն երթալով քարոզխօսեր են։ Կեսարիայէ զատ իրենց հանդիսած միւս տեղերուն մէջ երկու-երեք օրէն աւելի չեն մնացեր և ի Կեսարիա շաբաթ մը հիւր մնացեր են բողոքական քարոզիչ Քերովբէ էֆէնտիի տունը։ Ասոր պատճառն ալ այն է եղեր թէ Օհանի հետ, որուն հաշիւները պիտի տեսնէին, ժամանակին մուրհակ մը փոխանակած չըլլալով, ուզեր են որ Օհանը՝ Քերովբէ էֆէնտիի քով կոչել տալով իրենց իրաւունքը մուրհակով մը հաստատեն։ Օհանը ըստ այնմ թէև Կեսարիա գնացեր են Զօրումի, Եօղոատի, Կեսարիոյ ու Կէմրէկի ճամբով և Բէհլօ Յակոբի տունը գացեր են Օհանի հետ, սակայն ինք Օհանի հարսնիքին հերաւորուած է եղեր և միւսներն ալ հաշիւ տեսնելու եկեր են։ Թումաեան Կարապետ ալ հաշիւ տեսնելու համար Պուրհան գիւղն գացեր է։ Ուրբաթ օրը Եղոշատ հասնելով իրեն անծանօթ խան մը իջեւաներ են։ Եղոշատ գըլնուող բողոքական հաւաքուելով ինքն ու իւր երկու ընկերները զատ զատ երեք տուներ հիւր տարեր են։ Երկու օր Եղոշատ մնալով բողոքական հասարակութեան քարոզ տուեր են։ Իրեն հիւր գտնուած տունը գեղապոծի մ'Է եղեր, իսկ իւր ընկերներուն գտնուածներուն ու անոնց տերերուն մասին տեղեկութիւն չունի։ Երկուշաբթի օրը Եղոշատէն ճամբայ ելնելով գիշերը մնացեր են հայաբնակ գիւղի մը մէջ, որուն անունը չգիտեր։ Հետեւեալ օրը Պոզազլան գիւղէն անցնելով Պուրհան գիւղը գիշերեր են, որ Կեսարիէն հինգ-վեց ժամ հեռաւորութիւն ունի։ Զորեքշաբթի օրը Կեսարիա ժամանելով Գայաեան Յովհաննէսի հետ հիւր եղեր են Քարոզիչ Քերովբէ էֆէնտի Եագուպեանի տունը։ Իրենց ընկերը՝ Պարոն ալ իւր հօրը տունը գացեր է։ Պարոն՝ Կիւմիւշ Հաճիքէօյի բարոզիչն ըլլալով, ասոր հայրը, որուն անունը չը գիտեր, դիրենք հրաւիրեր է և քարոզիչ Քերովբէ էֆէնտի ներկայացուցեր է զիրենք հասարակութեան յատուցուն, որոց հետ տեսնուեր են և ուրոյ ո՛վ ըլլալը չը գիտեր։ Կառապանը Կեսարիա թողլով ձի հեծեր եւ Կեսարացի Մօսուիչեան Նազարէթ էֆէնտիի ու Գայաեանի հետ գացեր են Ս. Կարապետի վանքը, որ Կեսարիէն հինգ-վեց ժամ հեռաւորութիւն ունի։ Հոն հիւրընկալուեր են Առաջնորդ Վարդանի կողմէ և հետեւեալ օրը Մանճըրսն գիւղն երթալով նոյն գիւղի քարոզիչ Պարվանեան Գրիգոր էֆէնտիի հիւր եղեր են։ Կեսարիէն իրենց հետ եկող Նազարէթ էֆէնտի վանքէն Կեսարիա վերադարձեր է և իրենք վանքը գտնուող Ժարօգեան Օհան էֆէնտիի հետ Մանճըրսն գացեր են նոյն գիւղը տեսնելու, որովհետեւ, հոն, Սրխապլրեան Առաքել ու Յակոբեան Յովհաննէս էֆէնտիներն իրենց վարժարանի ուսուցիչներն էին և Մանճըրսն գիւղն ալ իրենց հայրենիքն էր։ Ատոնք Ժարօգեան Օհանի և իւր ընկերոջ Գայաեանի հետ շաբաթ օրը ճամբայ ելնելով Կէմրէկ գիւղին մէջ հիւր եղեր են Օնտիկ աղա անուն մարդու մը տունն, որուն մականունը չը գիտեր։ Կիրակի առաւօտուն ինք քարոզ տուեր է բողոքական հասարակութեան և իրիկուան ալ Գայաեան։ Գայաեան ու ինք Օնտիկ աղայի հիւր եղեր են և Օհան ալ իւր մէկ բարեկամին։ Յետոյ Օհանի՝ իրեն գիւղէն բերած ձիերն հեծնելով գացեր են անոր գիւղն, որ մէկուկէս ժամ հեռաւորութիւն ունի։ Կէմրէկէն քարոզիչ Մարտիրոսն ու Գալուստն առաջուընէ կը ճանչնան եղեր. տեսնուեր են նոյն գիւղի միտիրին՝ Արզմանօղլը անուն մարդու մը և Յակոբ անուն ուրիշ մարդու մը հետ, որուն մականունը չգիտեր։ Ի Պուրհան Գարաեանի հետ անոր տունը հիւր ըլլալուլ չորս օր մնացեր է։ Նոյն գիւղը ժամանելուն Օհանի հարսնիքին սկսած ըլլալով, հարսնիքին մէջ այլ թէ կին շատերուն հետ տեսնուեր է։ Սակիպ հինգ-վեց տարի առաջ Գայաեան Յովհաննէս էֆէնտիի հետ հարսիքի քան օսմանեան ոսկի տուեր են Օհանին ոչխար առնել տալու համար։ Օհան ուժն գնով առած ոչխարները Թոնեա տանելով ծախեր եւ փոխարէնը արմտիք գներ է։ Արմտեաց մէկ մասն ալ վաճառելով միւս մասը մնացեր է և արմտեաց ստակով ուղտ առեր է։ Հոն հանձինսն արմտիքը Մարզուան փոխադրելու պայմանաւ կանխիկ յիսուն ոսկի տուեր են իրրև փոխադրութեան ծախք։ Արմտիքը տակաւին հասած չըլլալով այդ պատճառաւ Պուրհան գացեր է։

(Շար. վերջին)

ՎԻՄԱԳՐԱՏՈՒՆ, ԿԱՊԱՅՏՈՒՆ
ԵՒ
ԳՐԱՏՈՒՆ
Գ. Պաղտասարեան
Ա.ՌԱՋՆՈՐԴ
ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ
ԵՐԿԱՍԻԷՐԵՑ
Մ. ԳԱԼԳԱՏԱՍԱՐԵԱՆ
Անհրաժեշտ է ունենալ այս գիրքն ոնդիրէրէն լեզուի վարժութեան համար, որ կը պարունակէ Քերականական կանոններ, Զրուցատրութիւն, Անգլիերէնի յատուկ ոճեր, Համառօտ նամակներ եւ օրինակք այլ եւ այլ թղթոց, Հոմանուռաներ Հայերէնէ յԱնգլիերէն, Նոյնն Անգլիերէնէ ի Հայերէն։ Երկրորդ Տպագրութիւն, Երես 238, կազմեալ։
ԳԻՆ 5 ՂՐՇ.

Ա.ՌԱՋՆՈՐԴ
ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ՅՈՒՆԱՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ
ԳՐԵՑ
ՏԻՄՈԹԷՈՍ ԶՕԼԱՔԵԱՆ
Գին 6 ղրուշ
Կ'գտնուի Գալգաթայի և ՊԱՂՏԱՏԱՐԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ
Աւագրան Հասարեան Ճաշարանի դիմաց 84

Ա. Զ.

Մանչէսթրի հայ վաճառատան մը համար դպրոցական կրթութիւն ստացած պատանի մը կուզուի։

Անդղիերէնի միջակ հմտութիւն բաւական է։

Գործի փորձառութիւնն անհրաժեշտ պայման չէ։

Դիմել «Աբէ-Եւ»ի խմբագրատուն։
710 2—3

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՊԷՏՔ ՄԸ

Վարժարանաց մէջ շարադրութեան եւ նամակագրութեան դասերը զարձնական ու հիմնական կերպով ուսանելու կարեւորութիւնն անժխտելի է, եւ ամէն ուսուցիչ, մանաւանդ հայ լեզուի դասախօսը անշուշտ պէտք զգացած են դասագրքի մը որ գիւրին եւ արդիւնաւոր եղանակաւ ուսուցանէ շարադրելու արուեստը։

Գործը ցոյց տուաւ թէ այդ պէտքը լիովին կը գոհացնէ Սմբատ Էֆ. Դաւթեանի պատրաստած ԴՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԹԱՑՔ ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՎԱՅԵԼԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՆՈՒՆՈՎ դասագիրքը։

Բնական գեղջուկ ոճ, շահեկան նիւթեր, աստիճանական ընթացում եւ դասաւորում, մաքուր ու գիւրընթացելի լեզու՝ մասնաւոր առաւելութիւններն են այս դասագրքին։

Իսկ պարունակութիւնն է բաղմակողմանի. 1. Նարադրութեան եւ նամակագրութեան հիմնական կանոններ, 2. Ընդլայնելի նիւթերու նախագիծեր, 3. Վայելչագրական, շարադասական, լեզուագիտական գիտութ, հարցեր եւ վարժութիւններ, 4. Տեսարաններու եւ պատկերներու վրայ շարադրելու օրինակներ եւ նկարագրութիւններ, 5. Նախադասութեանց եւ բառերու կապակցութեան վրայ դրա՛նագիրեր եւ որ ի կարգին։

Մէջտեղը շատ պարզ է եւ բնական, ձի՛շդ ինչպէս կ'ըսեն նոր ոսոր ելլող տղու մը։—մեր բերն եւ կամաց կամաց բայլ փոխել կուսատիանաբար, բայլ առ բայլ առաջ տանիլ, միշտ ծանօթէն յանձնանքն անցնիլ, գիտցածը զարգացնել՝ ինքնաբերական աշխատութեամբ, առանց ո՛ եւ է ճնշման կամ յոգնութեան, առանց մերնական, անզիտակից եւ ամուլ ձիգերու։

Այս զրութեամբ, աշակերտը իւր ատենի մէջ կը սկսին իրենց զաղափարներն ու զգայումներն վայելուչ ու անսխալ կերպով ի գիր առնուլ, գիտակցաբար զործադրելով թերականական, նամուծանական, շարադասական եւ վայելչարանական օրէնքները։

Դասատուաց եւ առանձին ուսանողաց համար յօրինուած է նաեւ ԲԱՆԱՒԻ ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ եւ ՎԱՅԵԼԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՄԲԱՏ ԴԱՒԹԵԱՆԻ։ Այս բանալին օր ուրոյն տպուած է վիմագիր, կը պարունակէ դասաւանդման եղանակն, կը պարունակէ հրամանագաց եւ հիմնարու ընդլայնումը, եւ շատ պիտանի ծանօթութիւններ եւ գիտելիքներ զրելու արուեստին վրայ։

Ցանմանարարութեանց համար դիմել կեդրոնատեղին, Թիւ 11, Դաւադարէի խան, Պաղտէն Գալֆեան (Համիդիէ թիւրպէսիին կից)։ 652 6—10